

Marum, een verdwenen nederzetting?

K.A.H.W. LEENDERS

Sporen op de Ferrariskaart

Wie op de autoweg Breda-Antwerpen bij de afslag Brecht naar Wuustwezel gaat, passeert halverwege het Groot-Schietveld. Dat is een groot, op het eind van de 19e eeuw op de heide aangelegd artillerieschietterrein. Ergens rechts van de weg ligt waarschijnlijk een verdwenen nederzetting: Marum.

Marum en omgeving op de Ferrariskaart uit 1775.

Het bestaan van die nederzetting is een hypothese die steunt op historisch-geografische analyse. Archeologische, verificatie vond nog niet plaats. Juist omdat het gebied niet ontgonnen of afgegraven is bestaat de kans op archeologische sporen. Het terrein is echter doelwit geweest van een menigte bommen en granaten: hoe ernstig zou de schade zijn die aangericht werd? Aan de oppervlakte is toch wat te zien: de Marum Vreeheide die nu geheel bos is, de Marum Beemden, die ook sterk bebost raakten en de Nieuwe Brug die op de plek ligt van de oude Marum Voort.

De Marum Vreeheide is goed herkenbaar op de Ferrariskaart van circa 1775. Van de Ferrariskaart bestaan twee exemplaren, een in de Brusselse Koninklijke Bibliotheek en een in het Nationaal Archief in Den Haag. De kaart werd op een schaal van ongeveer 1:11.520 in de jaren 1771-1778 opgenomen door de graaf Van Ferraris en beslaat de gehele Oostenrijkse Nederlanden. Vanaf 1965 werd de kaart (op schaal 1:25.000) met de uitvoerige beschrijvingen door het Gemeentekrediet uitgegeven, waardoor dit document grote waarde voor het historisch landschapsonderzoek gekregen heeft. De Marum Vreeheide is op deze kaart een eiland van ontgonnen grond van ruim 10 hectare. Het terrein is nu bebost, maar ook rond 1775 was er al wat bos: een strook aan de westkant. Dit is een bosje dat al minstens 225 jaar continu aanwezig is en waarschijnlijk nog heel wat eeuwen langer. Elders wees ik er op dat in zulke bosjes een rijke en oude vegetatie aanwezig kan zijn (Leenders, 2002). Nader biologisch onderzoek lijkt hier gewettigd. In de 14e en 15e eeuw hebben in deze streek heel wat boeren een stuk heide voor zich zelf gekocht om het als heide te behouden. Voor deze 'heidehoeven', 'heiblokken', 'vreeheiden' of

Luchtfoto van de omgeving van Marum uit 1989.

'vreeheiningen' werd vaak een cijns in de vorm van een paar pond bijenwas betaald. Die was duidt op het houden van bijen en het verzamelen van honing en was¹. Het feit dat de Marum Vreeheide juist wél ontgonnen grond bevat, wijst op een andere oorsprong. Het kan een restant van de 'akker' van Marum zijn! Ten zuiden van de Marum Vreeheide liggen echte heiblokken. Hun ouderdom is onduidelijk omdat de Ferrariskaart de destijds onbegroeide walletjes in de hei niet aangeeft. De walletjes van heiblokken bedekken een strookje oud landschap. Het zijn daarmee archeologisch interessante objecten die het in principe mogelijk maken te achterhalen in wat voor soort landschap ze opgeworpen werden. De Marum Beemden waren hooilanden, die

in natte tijden gemakkelijk overstroomden. Ze waren onbewoond en in gebruik bij boeren die op de hogere zandgronden ter weerszijden woonden. Er lopen geen wegen door de beemden, maar wel er langs of als insteekwegjes vanaf de rand van de hoge gronden. Het regelmatig schonen en schouwen van de beken volstond om de waterhuishouding op orde te houden. Deze hooilanden zijn oud cultuurland. Ze waren al vroeg, dat is ruim voor 1440, verdeeld in particuliere percelen waarvan cijns betaald werd aan de heren van Wuustwezel, Loenhout of Brecht. In Schoten bleek zo'n verdeling al van voor 1226 te dateren en in Baarle moet de verdeling van de beemden van voor 1200 dateren (Leenders, 1996, p. 397 en 1999). Sommige percelen waren leengoed

Wallekje in het bos aan de westkant van de Marum Vreeheining.

van die heren. Blijkens de kaart van Ferraris waren de beemden door sloten verdeeld in vrij kleine percelen met opgaande randbegroeiing. Het was een vrij besloten landschap zonder dat het een bosgebied was want qua oppervlakte overheerste het grasland. Nu zijn de Marum Beemden bebost en hebben ze hun oorspronkelijke karakter geheel verloren. Het vochtige bodemarchief zal echter ongeschonden zijn en veel informatie kunnen opleveren over de nederzetting die in de nabijheid lag.

De Marum Voort was een doorwaadbare plaats waar de middeleeuwse route Antwerpen-Loenhout de Kleine A passeerde. In het Groot Schietveld ligt over vele kilometers lengte nog een hele bundel banen van deze route. Het is een zeldzaamheid dat zo'n wegenbundel nog over een dergelijk grote lengte min of meer compleet in het heidelandschap aanwezig is. Die bundel 'ontspringt' aan de Marum Voort. Ook aan de andere kant van de voort zijn nog de sporen van een wegenwaaier te herkennen. Het belang van de Marum Voort wordt verder benadrukt doordat hij vanouds een grenspunt was tussen Wuustwezel, Brecht en Loenhout. Ergens vóór 1751 werd hier een brug gelegd (Van den Eeckhaut, 1979-1991, nr. 1775.).

De naam Marum lijkt een *hem*-naam. Marum is in historische en tegenwoordige tijd vooral een heidegebied. Betreft het een al heel vroeg opgegeven nederzetting met een *hem*-naam? Van den Eeckhaut, die een uitvoerige studie van de Brechtse toponiemen maakte, geeft geen verklaring van de oude vorm 'Marum', wel van latere verbaseringen als 'Malen' (Van den Eeckhaut, 1979-1991, nrs. 1619-1621; niet bij Helsen en Helsen, 1978). Voor de gelijkkluidende gemeentenaam in Groningen geven Van Berkel en Samplonius als verklaring: 'woon-

Rivier de A of Weerijs ter hoogte van Marum.

plaats aan het (brede) water'. Van het Friese Marrum is er zelfs een vermelding uit de 9e eeuw die Mereheim luidt (Van Berkel en Samplonius, 1995, p. 147). Ons Marum kan dus een nederzetting van vóór 1000 AD geweest zijn.

Op grond van toponiemen en getuigenverklaringen lijkt deze nederzetting even ten zuiden van het Wuustwezelse gehucht Achterbrug gelegen te hebben, mogelijk in of bij de *Marum Vreheyde* die in 1608 genoemd werd (Peeters, 1927, p. 26.). Naar Marum werden in 1458 een hoeve, beemden en de voort vernoemd (Peeters, 1938-40, pp. 47 - 80). In 1756 werd land *opden Marum in den*

Groote Acker vermeld, evenals *heyde op den selven Marum*, alles onder Wuustwezel². Onder Brecht hebben de archieven het vooral over beemden langs de Kleine A en andere beekjes (Van den Eeckhaut, 1979-1991, nr. 1619). Het *Gemeyn Marum* was waarschijnlijk hooiland dat na de hooioogst gemeenschappelijk afgeweid werd, zoals ook elders gebruikelijk was (Van den Eeckhaut, 1979-1991, nrs. 1619, 1620; Peeters, 1932, 639, punt 9). We situeren de nederzetting Marum op de kop van een hoge rug door het Groot Schietveld, in het gebied boven 22 m +NAP. Het hoogteverschil met de beekdalbodem bedraagt ongeveer 3 meter. Aangrenzend is er tot aan de Kleine A ruimte voor de Marum Beemden. Aan de noordkant van dit gebied ligt de *Marum Vreeheide*. Het brede water, waarnaar de nederzetting genoemd zou

kunnen zijn, kan gevonden worden in de beemden langs de Kleine A die juist hier erg breed zijn en een veenbodem hebben. Deze plek lijkt ook heel geschikt voor bewoning in de IJzertijd en Romeinse periode. Hoge koppen langs de beken leveren in deze streek vaak vondsten op uit die perioden en Marum is juist zo'n plek. Iets noordelijker ligt het restant van een oud duingebiedje, waar – gezien vergelijkbare sites in de omgeving – ook Steentijdvondsten verwacht mogen worden (Roymans en De Decker, 2001, par. 7; Van Noten, 1978, 1980). Voor het Groot Schietveld wordt nu een 'bomvrij' en ecologisch verantwoord beheersplan opgesteld. Het is zaak dat ook verantwoord met de archeologische waarden in de bodem van Marum wordt omgesprongen. Of er echt een verdwenen nederzetting verborgen zit, zal nader onderzoek moeten uitwijzen.

MARUM (BELGIUM), A LOST VILLAGE?

Based on historical-geographical information, a lost village is expected to be located in an artillery range between the Belgian villages of Wuustwezel, Brecht and Loenhout. The evidence such as the 1775 map made by the count of Ferraris, is presented. An archeological verification has not yet been realised.

NOTEN

- 1 Gemeentearchief Bergen op Zoom, Archief Raad-en Rekenkamer 397 f 35r, 37r. Rijksarchief Antwerpen, Oudarchief Brecht 3220.
- 2 Rijksarchief Antwerpen, Oudarchief Wuustwezel 363 (leenboek 1756) f 143, 144, 145, 133.

LITERATUUR

- BERKEL, G. VAN EN K. SAMPLONIUS (1995). Nederlandse plaatsnamen. De herkomst en betekenis van onze plaatsnamen. Utrecht.
- EECKHAUT, R.C. VAN DEN (1979-1991). Toponymie van Brecht. Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie.
- GEMEENTEKREDIET VAN BELGIË (1965). Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden. Opgenomen op initiatief van graaf de Ferraris. Brussel.
- HELSEN, A.-M. EN J. HELSEN (1978). Gehuchtnamen in de Antwerpse Kempen. Leuven.
- LEENDERS, K.A.H.W. (1996). Van Turnhoutervoorde tot Strienemonde. Ontginnings- en nederzettingsgeschiedenis van het noordwesten van het Maas-Schelde-Demergebied, 400-1350. Een poging tot synthese. Zutphen.
- LEENDERS, K.A.H.W. (1999). Cultuur-historisch overzicht van het ruilverkavelingsgebied Baarle-Nassau. Deel 1: tekst; deel 2: kaarten. Den Haag.
- LEENDERS, K.A.H.W. (2002). Ook oude bomen in Noord-Brabant. Noordbrabants Historisch Nieuwsblad 16, nr. 1, pp. 10-14.
- NOTEN, F. VAN, M.M.V. D. CAHEN, L.H. KEELY EN J. MOEYERSONS (1978). Les chasseurs de Meer. *Dissertationes Archeologicae Gandensis*, vol. 18, Brugge.
- NOTEN, F., D. CAHEN, L. KEELEY (1980). A paleolithic campsite in Belgium. *Scientific American* Vol 242-4, pp. 44-52.
- PEETERS, K. (1927). Grenzen van Wuustwezel. *Wesalia* 2, pp. 17-32.
- PEETERS, K. (1932). De Wuustwezelsche dorpskeuren (xve - xviii eeuw). *Vergelijkende studie*. Gent. (Verslagen en meded. v.d. Kon. VI. Akademie voor taal- en letterkunde, augustus 1932).
- PEETERS, K. (1938-40). Wuustwezelsche plaatsnamen. *Wesalia* 12, pp. 47-80.
- ROYMANS, J.A.M. EN S. DE DECKER (2001). Herinrichtingsgebied Ulvenhout-Galder, provincie Noord-Brabant; een gedetailleerde archeologische advieskaart. Amsterdam (RAAP).